

УДК 378.147:331.455-051

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ФАХІВЦІВ ІЗ ОХОРОНИ ПРАЦІ

Сиротюк О.А.

Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди

У статті розглядається процес формування готовності до професійної діяльності майбутніх фахівців із охорони праці, проаналізовано та виділено основні підходи до готовності до професійної діяльності майбутнього фахівця, а саме психологічний та функціональний. Здійснено аналіз наукових праць, присвячених досліджуваному феномену. Охарактеризовано загальні поняття тлумачення готовності до професійної діяльності. Здійснено розмежування різних дефініцій, пов'язаних з професійною підготовкою, формуванням готовності до професійної діяльності та саморозвитку майбутніх фахівців у галузі охорони праці. Визначено основні компоненти готовності, а саме: сукупність мотиваційних, пізнавальних, емоційних та вольових якостей особистості її спрямованості на виконання певних дій, загальний психологічний стан та здібності, що необхідні для даного виду діяльності.

Ключові слова: готовність, готовність до професійної діяльності, формування готовності, професійна діяльність, професійна підготовка, готовність до професійного саморозвитку, психологічна готовність.

Постановка проблеми. Сучасне суспільство висуває нові запити до професійної підготовки майбутніх фахівців у галузі охорони праці, тому на етапі ринкових перетворень і демократизації суспільства в Україні важливого значення набуває професійна підготовка майбутніх фахівців, що спрямовані виконувати складні соціально-економічні завдання та швидко адаптуватися до особливостей професійної діяльності. Однак, наявна система професійної підготовки не забезпечує належної готовності випускників до практичної діяльності. Молодий фахівець здобуває значний багаж знань та набуває обмежену кількість професійних умінь і навичок. Сучасні умови ринку ставлять принципово нові вимоги до молодих фахівців у галузі охорони праці, що вимагає вдосконалення процесу професійної підготовки у вищій школі з метою формування готовності фахівців до майбутньої професійної діяльності. Головне завдання сучасної вищої професійної освіти – сформувати самостійну, відповідальну, соціально-ак-

тивну, з високим рівнем інформаційної культури особистість, що спроможна розв'язувати виробничі та соціальні проблеми. Показником професійної сформованості особистості та її морально-психологічної зрілості є професійна готовність. Професійна підготовка є надзвичайно важливим завданням сучасного суспільства.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Аналіз наукової літератури з досліджуваної проблеми засвідчив, що готовність до професійної діяльності сьогодні виступає найважливішою складовою кваліфікаційної характеристики спеціаліста. Дослідженню готовності особистості до певного виду діяльності присвячено велику кількість наукових досліджень: наукові доробки щодо специфіки професійної праці (О. Абдулліна, Е. Карпова, Н. Кічук, З. Курлянд, Н. Ничкало, О. Оглобліна, А. Семенова, Р. Хмелюк, О. Цокур, Г. Щедровицький та ін.); загальні питання професійної готовності особистості (М. Болдирев, О. Гришинова, М. Д'яченко, Л. Епштейн, Л. Канди-

бович, А. Ліненко, Б. Лихачов, П. Новиков, Л. Пономарьов, Т. Сапожнікова, П. Смоловік, А. Столярченко та ін.); готовність до інших видів діяльності у процесі професійної підготовки майбутніх педагогів (В. Борисов, М. Вієвська, Л. Кадченко, О. Полякова, Л. Савенкова, Л. Савченко та ін.).

Поняття готовності з'явилося в науковій літературі на початку ХХ століття у зв'язку з потребою моделювання активності особистості в різних сферах життєдіяльності. Науковці (Ф. Знанецький, Д. Кац, Г. Олпорт, Г. Сміт, В. Томас та ін.), розглядали готовність як феномен соціально-ціннісної резистентності людини до зовнішніх і внутрішніх впливів оточуючого середовища в межах регуляції й саморегуляції поведінки людини. Пізніше поняття готовності розглядалося у зв'язку з емоційно-вольовим, інтелектуальним, морально-психологічним потенціалом особистості в майбутній професійній діяльності. М. Дьяченко, Л. Кандибович, А. Ліненко та ін. досліджували готовність як показник саморегуляції й адаптації на різних етапах і рівнях перебігу психічних процесів, які окреслюють поведінку особистості у площині фізіології, психіки, соціальної поведінки. Вітчизняні науковці К. Дурай-Новакова, Г. Костюк, Н. Кузьміна, О. Мороз, В. Сластьоніна, А. Щербаков та ін. визначають готовність як вибіркову, прогнозовану активність особистості на етапі її підготовки до діяльності. Автори розглядали це поняття у двох аспектах: готовність як психологічний стан (тимчасова, ситуативна готовність) і як характеристика особистості (стійка, тривала готовність). У своїх роботах вони послідовно і логічно обґрунтували взаємозв'язок та єдність зазначених видів готовності.

Виділення невиділених раніше частин проблеми. Незважаючи на наявні результати наукових досліджень поза увагою дослідників залишаються важливі аспекти розмежування різних дефініцій, що пов'язані з професійною підготовкою, формуванням готовності до професійної діяльності і професійним саморозвитком майбутніх фахівців із охорони праці.

Мета статті: висвітлення аспектів проблеми формування готовності до професійної діяльності майбутніх фахівців, деталізація головних підходів щодо розуміння понять «готовність» і «професійна готовність».

Постановка завдання. Розглянути процес формування готовності до професійної діяльності майбутніх фахівців із охорони праці.

Виклад основного матеріалу. В умовах сьогодення стає очевидним, що повільна реакція системи освіти на проблему формування готовності до професійної діяльності незмінно призводить до зниження конкурентоспроможності фахівців на ринку праці. На основі аналізу наукових праць можна виділити основні підходи у визначенні категорії готовності до діяльності залежно від предмету дослідження і специфіки самої діяльності: психологічний, моральний, фізіологічний, професійний тощо. Проаналізуємо сутність поняття готовності в контексті різних підходів. В словнику психолого-педагогічних понять і термінів *готовність визначається* як стан особистості, який дозволяє їй успішно увійти в професійне середовище, швидко розвиватися в професійному відношенні [7]. Поняття «готов-

ність» у психологічній літературі розглядається як наявність здібностей, а у педагогічній літературі – як синтез властивостей особистості.

Низка учених вважає, що готовність людини до певних видів діяльності можна виховувати, однак більшість схиляється до думки, що вона все ж таки формується (В. Дорохіна, І. Равикович, С. Корищенко, А. Ліненко, Є. Шевчук). Проведений аналіз доробку науковців дозволяє розглядати готовність як певну цінність, цілісний механізм, в якому найважливішими є дві характеристики: психологічна і операційна. Вона відображає майбутню діяльність і ставлення особистості до цієї діяльності, визначається як активно-дієвий стан особистості, що характеризує зміст майбутньої задачі й умову майбутнього її виконання. Отже, зазначимо, що готовність до діяльності охоплює не лише усвідомлені чи неусвідомлені настанови на певні форми реагування, а й усвідомлення завдання, моделі вірогідної поведінки, оцінювання своїх можливостей у співвідношенні з майбутніми труднощами, визначення оптимальних засобів діяльності. У сучасній науковій літературі готовність пов'язується з діяльністю взагалі і професійною діяльністю зокрема, що є важливим у контексті нашого дослідження. Дослідники В. Богданов і В. Зазикін визначають професійну готовність як інтегративну якість особистості фахівця, у структурі якої є компоненти, що обумовлюють успішність здійснення професійної діяльності в цілому [1].

Грунтовний аналіз проблеми професійної готовності до діяльності, дозволив виділити два основних підходи: психологічний та функціональний. У першому готовність розглядається як складне утворення, що містить мотиваційний, когнітивний та емоційно-вольовий компоненти, професійно значущих якостей особистості, які повинен мати випускник ВНЗ. М. Дьяченко, Л. Кандибович вважають, що до структури готовності до діяльності входять такі складові [4]: позитивне ставлення до того чи іншого виду діяльності, адекватні до них риси характеру, здібності, темперамент і мотиви; необхідні професійні знання, навички та вміння; стійкі професійно важливі особливості психічних процесів: сприймання, мислення; емоційні та вольові процеси. С. Салаватова [8], пропонує включати такі компоненти: мотиваційний – ставлення до професії; операційний – сформованість навичок і вмінь, що необхідні для виконання певних професійних функцій, а К. Дурай-Новакова в структурі професійної готовності розрізняє мотиваційний, орієнтаційно-пізнавально-оціночний, емоційно-вольовий, операційно-дієвий і настановчо-поведінковий компоненти [3].

Представники другого підходу визначають готовність як функціональний стан, який сприяє успішній діяльності, забезпечує її високий рівень. Науковці Ф. Генів, М. Левітов, Л. Нерсесян та ін., вважають, що стан готовності насамперед зумовлюється стійкими індивідуально-психічними особливостями, що притаманні особистості. Однак вони не здійснюють перенесення якостей і станів у нову ситуацію, а лише актуалізують їх. Такі різні трактування готовності зумовлені як специфікою структури діяльності, яка вивчається в кожному окремому випадку, так і розбіжністю

теоретичних підходів дослідників до розуміння її природи та сутності. Різноманітні характеристики поняття «готовність» досліджували А. Войченко, К. Дурай-Новакова, Л. Кондрашової, А. Ліненко, Н. Мойсеюк, В. Моляко, О.Г. Мороз, Л. Разборова, В.О. Сластьонін та ін., доводять, що готовність є важливою складовою професійної діяльності фахівця, основними її рисами є позитивний настрій, достатній рівень оволодіння теоретичними знаннями, практичними вміннями й навичками, здатність до їх продуктивної реалізації під час практичної діяльності, інтелектуальні, моральні й вольові якості особистості, установки і мотиви, спрямовані на успішне виконання професійної діяльності [2, с. 22]. Всі ці елементи є взаємозалежними і взаємодоповнюючими, і в своїй сукупності формують таке складне і багатогранне явище як *«готовність до професійної діяльності»*. Проведений аналіз праць, що присвячені феномену готовності особистості до професійної діяльності (О. Бодальов, А. Деркач, М. Дьяченко, Л. Кандилович, А. Маркова, В. Сластьонін та ін.), дав змогу зробити такі узагальнення: по-перше, готовність є системним, інтегративним феноменом, який формується у майбутнього фахівця упродовж професійного навчання у вищому навчальному закладі; по-друге, складається з певних компонентів; потретє, критерієм готовності особистості до професійної діяльності є усвідомлення нею всіх складових, цілеспрямований їх розвиток.

Готовність майбутніх фахівців у галузі охорони праці виступає фундаментом професійної підготовки, визначає професіоналізм, дає змогу максимально реалізувати себе в конкретній діяльності, сприяє самовдосконаленню, саморозвитку фахівця. Готовність майбутніх фахівців до професійної діяльності включає такі основні складові: психологічна готовність, теоретична готовність, практична готовність, готовність до подальшого вдосконалення себе як фахівця. До структурних компонентів готовності особистості до професійної діяльності відносять психічну спрямованість особистості, інтегральний психофізіологічний компонент та образ структури дій. При цьому поза увагою науковців залишаються професійно важливі якості суб'єкта професійної діяльності. Отже, можемо констатувати, що на загальнотеоретичному рівні розв'язання проблеми визначення структури готовності до професійної діяльності спостерігається недостатня обґрунтованість вихідних позицій більшої частини науковців. Формування готовності до професійної діяльності відбувається у процесі професійної підготовки. Огляд словникових визначень допомагає дійти висновку про те, що термін «підготовка» збагачує поняття «готовність»: підготовка до професії розглядається як процес формування готовності до неї, а готовність – як результат професійної підготовки. Тому поняття «підготовка» і «готовність» розглядаються більшістю науковців як взаємопов'язані та взаємозумовлені. Так, В. Ковальов під підготовкою розуміє «динамічний процес, кінцевою метою якого є формування такої професійної якості як готовність», а на думку К. Дурай-Новакової, професійна підготовка до практичної діяльності – це не що інше, як формування готовності до неї [2, с. 54]. Професійна підготовка на сучасному етапі здійсню-

ється здебільшого у процесі професійної освіти, яка для суспільства виступає механізмом розширеного відтворення його професійного потенціалу, умовою розвитку суспільного виробництва та прискорення соціально-економічного прогресу країни. Важливим для розкриття досліджуваної нами проблеми є розуміння готовності як самостійного психічного явища, представленого М. Д'яченко та Л. Кандиловичем [3, с. 38]. Науковці визначають готовність як вибіркочну та прогнозовану активність особистості на етапі її підготовки до певної діяльності та наголошують, що цей стан виникає з моменту визначення людиною мети діяльності на основі усвідомлених потреб і мотивів. Сутність підготовки фахівця полягає у формуванні у нього системи знань і якостей особистості, що необхідні для виконання різних функцій професійної діяльності педагога. Адже професійний розвиток (зокрема саморозвиток) працівника різних галузей виробництва тісно пов'язаний із особистісним розвитком.

Не менш важливим у процесі професійної підготовки фахівців у галузі охорони праці є психологічна готовність. Цілеспрямоване формування психологічної готовності майбутніх рятувальників до діяльності в екстремальних умовах у процесі психологічної підготовки сприятиме успішному вирішенню професійних завдань, зниженню екстремальності та несподіваності емоційно-огненних ситуацій у майбутньому, збереженню психічного здоров'я. У психологічному словнику за редакцією В. Войтка психологічна готовність до діяльності трактується як поєднання знань, умінь, навичок із потребою у праці, що базується на зацікавленості, бажанні працювати, високому рівні трудового виховання [6].

Дефініцію психологічної готовності до діяльності в науковий обіг упровадили білоруські дослідники М. Дьяченко та Л. Кандилович, акцентуючи увагу на мотиваційній спрямованості фахівців і позитивному ставленні до трудової діяльності. На думку вчених, готовність має на меті актуалізацію потенційних можливостей індивіда у конкретний момент для реалізації успішної дії, внутрішнє налаштування на професійно доцільну поведінку при виконанні навчальних і трудових завдань [4, с. 27].

Діяльність рятувальника характеризується, з одного боку, постійною бойовою готовністю в непередбаченому режимі очікування екстремальних ситуацій, з іншого – поєднується з певною монотонністю у зв'язку з виконанням регламентних робіт відповідно до розпорядку дня. Під психологічною готовністю до діяльності в надзвичайних ситуаціях учений С. Русаєв розглядає можливість рятувальників професійно виконувати аварійно-рятувальні роботи на високому морально-психологічному рівні в будь-яких незвичайних умовах, потенції до рішучої діяльності, навіть до самопожертви заради порятунку людей, котрі опинилися в зоні ризику [7]. Різні тлумачення науковцями дефініції «психологічна готовність» зумовлені відмінними теоретичними підходами та специфікою структури діяльності. На сьогоднішній день визначено два основні підходи до вивчення психологічної готовності: особистісний, який розглядає психологічну готовність у сукупності з особистісними передумовами до успішної діяльності, та функці-

ональний, який аналізує готовність у зв'язку із психічними функціями, формування яких вважається необхідним для досягнення високих фахових показників. Особистісний компонент, своєю чергою, зумовлює вдосконалення психічних процесів, станів і якостей людини, потрібних для продуктивної діяльності [4, с. 163-164]. Сьогодні вимагає від рятувальників ДСНС володіння знаннями та вміннями, новітніми технологіями провідних науковців, постійного саморозвитку та самовдосконалення, вмотивованості, що і є складовими психологічної готовності майбутніх фахівців до ефективного виконання діяльності в екстремальних умовах.

Висновки і пропозиції. Отже, «готовність до професійної діяльності» розглядається як складне соціально-педагогічне явище, що містить у своєму складі систему професійно-педагогіч-

них знань, умінь, навичок, комплекс індивідуально-психологічних якостей особистості, її переконання, погляди, а «готовність майбутнього фахівця до професійного розвитку» залежить від професійної мотивації і самовираження особистості. Основними характеристиками готовності до діяльності можна вважати: цілісність, стійкість, інтегративність, динамічність. Системне, цілісне уявлення про сутність і структуру готовності майбутніх фахівців галузі охорони праці до професійної діяльності, сприятиме ефективному формуванню готовності студентів даної спеціальності до професійної діяльності. Подальші наукові розвідки у цьому напрямку будуть спрямовані на поглиблення теоретичного обґрунтування та розробку педагогічної технології формування готовності фахівців, зокрема майбутніх фахівців із охорони праці.

Список літератури:

1. Абільтарова Є.М. фаховості підготовка майбутніх інженерів-педагогів у Галузі охорони праці [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nchnpu_13/2010_7/3.pdf
2. Гапоненко Л.П. Формування готовності студентів вищих педагогічних закладів до іншомовного спілкування: Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Гапоненко Л.П.; Кривий Ріг, 2003. – 203 с.
3. Дурай-Новакова К.М. Формирование профессиональной готовности студентов к педагогической деятельности: автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.01 / Дурай-Новакова К.М.; 1983. – 18 с.
4. Дьяченко М.И. Психологические проблемы готовности к деятельности / М.И. Дьяченко, Л.А. Кандыбович. – Минск: Изд-во БГУ, 1976. – 173 с.
5. Дьяченко М.И., Кандыбович Л.А. Психологические проблемы готовности к деятельности / Дьяченко М.И., Кандыбович Л.А.; Минск: Изд. БГУ, 1976. – 167 с.
6. Психологічний словник / за ред. В.І. Войтка. – К.: Вища школа, 1982. – 813 с.
7. Русаев Э.С. Психология человека в чрезвычайных ситуациях: учебное пособие / Э.С. Русаев. – Уфа: Учебно-методический центр по гражданской обороне и чрезвычайным ситуациям Республики Башкортостан, 2003. – 181 с.
8. Салаватова С.С. Интенсификация подготовки учителя в педвузе на основе сближения учебной и будущей профессиональной деятельности: автореф. дис. ... канд. псих. наук: – Казань, 1991 – 18 с.
9. Словник психолого-педагогічних понять і термінів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://osvita.ua/school/method/psychology/1270/>

Сиротюк О.А.

Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ФОРМИРОВАНИЯ ГОТОВНОСТИ К ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СПЕЦИАЛИСТОВ ПО ОХРАНЕ ТРУДА

Аннотация

Рассматривается процесс формирования готовности к профессиональной деятельности будущих специалистов по охране труда, проанализированы и выделены основные подходы готовности к профессиональной деятельности будущего специалиста, а именно психологический и функциональный. Осуществлен анализ научных трудов, посвященных исследуемому феномену. Охарактеризованы общие понятия толкования готовности к профессиональной деятельности. Осуществлено разграничение разных дефиниций, связанных с профессиональной подготовкой, формированием готовности к профессиональной деятельности и саморазвитию будущих специалистов в отрасли охраны труда. Определены основные компоненты готовности, а именно: совокупность мотивационных, познавательных, эмоциональных и волевых качеств личности ее направленности на выполнение определенных действий, общее психологическое положение и способности, которые необходимы для данного вида деятельности. **Ключевые слова:** готовность, готовность к профессиональной деятельности, формирование готовности, профессиональная деятельность, профессиональная подготовка, готовность к профессиональному саморазвитию, психологическая готовность.

Syrotiuk O.A.

Pereiaslav-Khmelnytskyi State Pedagogical University
named after Hryhorii Skovoroda

PSYCHOLOGIA IS PEDAGOGICAL ASPECTS OF FORMING OF READINESS TO PROFESSIONAL ACTIVITY OF SPECIALISTS ON LABOUR PROTECTION

Summary

The process of forming of readiness is examined to professional activity of future specialists on a labour protection, the basic going of readiness is analysed and distinguished near professional activity of future specialist, namely psychological and functional. The analysis of the scientific works sanctified to the investigated phenomenon is carried out. The general concepts of interpretation of readiness are described to professional activity. Differentiation of the different definitions, related to professional preparation, forming of readiness to professional activity and of future specialists in industry of labour protection, is carried out. The basic components of readiness are certain, namely: totality of motivational, cognitive, emotional and volitional qualities of personality of her orientation on implementation of certain actions, psychological general and capabilities that is needed for this type of activity.

Keywords: readiness, readiness to professional activity, forming of readiness, professional activity, professional preparation, readiness to professional self-development, psychological readiness.